

УДК 930.253:[94(477.87)+929]архімандрит Алексій (Кабалюк) “192/193”

М. Д. МІСЮК*

ДІЯЛЬНІСТЬ АРХІМАНДРИТА АЛЕКСІЯ (ОЛЕКСАНДРА КАБАЛЮКА) НА ТЕРИТОРІЇ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ В 1920–1930-Х РОКАХ

Уперше повністю мовою оригіналу публікуються окремі документи Державного архіву Закарпатської області, що висвітлюють діяльність архімандрита Алексія (Олександра Кабалюка) в 1920–1930-х роках на території Підкарпатської Русі.

Ключові слова: архівні документи; архімандрит Алексій; Підкарпатська Русь.

Схиархімандрит Алéксій (в миру Олександр Іванович Кабалюк, 1877–1947) – карпаторуський православний священнослужитель, місіонер, громадський діяч. За визнання заслуг у пропаганді православ'я Українська православна церква Московського патріархату канонізувала О. Кабалюка як першого “карпаторуського православного святого”.

Ім'я преподобного Алексія закономірно пов'язується із складним і суперечливим процесом відродження Православної церкви на території нашого краю. Його особистість, основні етапи життєвого шляху є символом моральної чистоти, подвижництва і віри в правоту своїх переконань. Не дивно, що його біографія привертала і привертає увагу істориків Православної Церкви як у нас в країні, так і за кордоном.

Варто зазначити, що література, присвячена різним аспектам біографії та діяльності преподобного Алексія, досить чисельна. Це – газетні і журнальні статті, монографії, ювілейні видання. Науковий і пізнавальний характер цих публікацій різний. Ми не будемо детально зупинятися на них, а всім, хто цікавиться цим питанням, рекомендуємо звернутися до вельми змістовних, на наш погляд, праць з історії Православної Церкви на території Підкарпатської Русі, що вийшли друком у 2005 і 2011 рр.¹ Що ж стосується досліджень, присвячених безпосередньо життю і діяльності преподобного Алексія, то тут, безсумнівно, необхідно відзначити монографію канд. іст. наук, доцента кафедри історії України Ужгородського національного університету, директора Богословсько-історичного науково-дослідного центру імені архімандрита Василя (Проніна) Ю. В. Данильця², що отримала високу оцінку наукової спільноти³.

* Місюк Михайло Дмитрович – директор Державного архіву Закарпатської області.

Зрозуміло, що автори монографій і статей не ставили перед собою мету щодо публікації документів, на які вони посилалися. Це – завдання істориків-археографів, які готують документи до публікації або в рамках тематичних збірників, або для оприлюднення окремих документів. Підбірка документів Держархіву Закарпатської області, що пропонується загалом, є саме такою публікацією, яка знайомить із повним текстом історичних джерел, поданих мовою оригіналу. На жаль, рамки часопису не дозволяють представити всі виявлені документи, що висвітлюють діяльність архімандрита Алексія (Кабалюка) на території Підкарпатської Русі в 1920–1930-х роках. У процесі відбору їх до публікації ми, по-перше, віддали перевагу тим документам, які склалися безпосередньо в Правлінні Мукачівської Православної Єпархії. По-друге, відібрали ті з них, які розкривають роль архімандрита Алексія у складному процесі будівництва Православної Церкви, його позицію у конфлікті між прихильниками визнання юрисдикції Сербської Православної Церкви і прихильниками архієпископа Савватія, які схилилися до визнання юрисдикції Константинопольського патріархату. Значна група документів, підготовлених нами до публікації, висвітлює також особистий внесок архімандрита Алексія у відкриття і подальше функціонування курсів для православних священиків у Хусті.

Документи, що розповідають про діяльність архімандрита Алексія в 1920–1930-х роках на території нашого краю, дослідник може знайти в таких фондах Держархіву Закарпатської області: Ф. 63 “Цивільне управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород. 1919–1928 рр.”; Ф. 29 “Президія Цивільного управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород. 1919–1928 рр.”; Ф. 21 “Крайове управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород. 1919–1938 рр.”; Ф. 2 “Президія Крайового управління Підкарпатської Русі, м. Ужгород. 1928–1938 рр.”; Ф. 28 “Реферат освіти Підкарпатської Русі, м. Ужгород. 1919–1938 рр.” та ін.

Документи подані у хронологічному порядку, публікуються мовою оригіналу із збереженням особливостей літературної російської мови першої третини ХХ ст. без відображення старої орфографії. Відтворені частини скорочених слів у текстах документів подані в квадратних дужках. До кожного документа складені заголовки і легенди, а при необхідності вони мають підрядкові примітки. Описки та граматичні помилки виправлені без застережень. В окремих випадках, при подачі тексту документа нами збережені деякі резолюції, якщо вони розкривають відношення вищих органів влади до тих питань, які формулюються автором листа або звернення.

¹ *Василь (Пронин), архимандрит.* История Православной Церкви на Закарпатье. Киев, 2005. С. 467; Сповідники та подвижники Православної Цер-

кви на Закарпатті в ХХ ст. / авт. кол.: Ю. Данилець (гол.), архієпископ Феодор (Мамасуєв), архієпископ Антоній (Папанич) та ін. Мукачево, 2011. С. 7–24.

² Данилець Ю. В. Обраний Божим Провидінням. Життєпис преподобного Олексія Карпаторуського сповідника: нарис / Ужгородський національний університет, кафедра історії України, Хустська православна єпархія. Чернівці: Місто, 2013. 167 с.

³ Кічера В. В., Міщанин В. В. Життєпис преподобного Олексія Карпаторуського // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Історія. 2014. Вип. I. С. 180–181.

№ 1

Лист

**настоятеля російської Православної парафії в м. Хуст архіандрита
Алексія (Кабалюка) на адресу Реферату освіти Цивільного Управління
Підкарпатської Русі в Ужгороді з повідомленням про умови відкриття
курсів для православних священників у Хусті**

15 листопада 1927 р., м. Хуст

Многоуважаемый
Господин Доктор!*

Вчера я получил письмо из Юго-Славии от Др. Дамаскина, который просит меня открыть курсы в Густе 21-го ноября. В своем письме он пишет, что об открытии курсов он написал и Вам.

На основании этого письма я прошу Вас сделать распоряжения о начале занятий г. г. профессорам гимназии в Густе и прислать мне 5000 кр[он] для заготовки продуктов и уплаты авансов за квартиры и других расходов, связанных с открытием курсов.

Прошу Вас также особенно, чтобы на курсах преподавали русский литературный язык, а не украинский, который нашим священникам совершенно не нужен. Это не только мое желание, но и желание самых слушателей курсов. Никто из нас не говорит на украинском языке и обучение на нём только повредит делу. Такие предметы, как математика, физика, природоведение, история будут преподаваться на русском языке, и мы, конечно, хотим, чтобы и изучение самого языка было по-русски.

Густ 15-XI-27

С совершенным уважением
Архимандрит Алексей

Примітки:**

Держархів Закарпатської області. Ф. 63. Оп. 1. Спр. 598. Арк. 144. Машинопис. Мова російська.

* Ймовірно, йдеться про референта Реферату освіти Цивільного управління Підкарпатської Русі в Ужгороді.

** Тут і далі всі примітки зроблені чеською мовою.

№ 2

Лист

**Управителя Карпаторуської Православної Єпархії єпископа
Серафима на адресу Президії Крайового Управління
Підкарпатської Русі в Ужгороді з повідомленням про призначення
під час його відсутності своїм тимчасовим заступником архімандрита
Алексія (Кабалюка)**

9 жовтня 1928 р., м. Хуст

В Президиум
Земского Уряда для Подкарпатской Руси
в Ужгороде.

Доводим до сведения Земского Уряда, что 10-го октября Мы выезжаем в Югославию на Архиерейский Собор и предполагаем вернуться в середине ноября с. г.

Нашим временным заместителем на время Нашего отсутствия оставляем Архимандрита Алексея (Кабалюка).

Управляющий Карпаторусской Православной Епархией
Епископ Серафим.

Примітки:

Держархів Закарпатської області. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 31. Арк. 11. Машинопис. Мова російська.

№ 3

Лист

**Тимчасового Управителя Карпаторуської Православної Єпархії
архімандрита Алексія (Кабалюка) на адресу Президії Крайового
Управління Підкарпатської Русі в Ужгороді з проханням дозволити
викладання Закону Божого православним учням, які навчаються
в народних школах**

19 жовтня 1928 р., м. Хуст

В Президиум
Земского Уряда для Подкарпатской Руси
в Ужгороде.

При преподавании Закона Божия православным детям в народных школах часто встречается следующее препятствие: школа считается греко-католической, но учителя державные и хотя дети всех вероисповеданий обучаются в такой школе, но Закона Божия учить там нельзя. Епархиальное управление просит Земский Уряд разрешить этот вопрос в том смысле, чтобы в тех школах, которые хотя, и построены греко-католической церковью, но содержатся на средства державы, которая содержит и своего учителя и вообще педаго-

гический персонал, было бы разрешено преподавать Закон Божий для православных детей.

Временно Управляющий
Карпаторусской Православной Епархией
Архимандрит Алексей.

Резолюція: Пану шефу управління. На мою думку, характер школи греко-католицький, тому дві сторони повинні самі знайти компромісне рішення, оскільки вирішення цього питання не входить в компетенцію Крайового управління. Ужгород, 16. XI. 1928. [Підпис шкільного референта]*.

Держархів Закарпатської області. Ф. 2. Оп. 2. Спр. 31. Арк. 14–14зв. Машинопис. Мова російська.

№ 4

Лист

**Тимчасового Управителя Карпаторуської Православної Єпархії
архімандрита Алексія (Кабалюка) на адресу шкільного відділу
Крайового Управління Підкарпатської Русі в Ужгороді з повідомленням
про висилку протоколу конференції викладачів на курсах
для православних священиків у Хусті**

27 жовтня 1928 р., м. Хуст

В Земский Уряд
для
Подкарпатской Руси
Школьный Отдел
в Ужгороде.

Препровождая при сѣм протокол заседания конференции профессоров, преподающих на курсах для священников, Епархиальное Управление со своей стороны просит, ради пользы дела, не менять состава преподавателей, которые преподают на курсах. По окончании настоящего курса будут приняты во внимание требования распоряжения, о котором упоминается в протоколе г. г. профессоров.

Приложение: протокол**

Временно Управляющий
Карпаторусской Православной Епархией
Архимандрит Алексей.

Примітки:

Держархів Закарпатської області. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 78. Арк. 16. Машинопис. Мова російська.

* Всі примітки і резолюція написані від руки чеською мовою. Підпис шкільного референта Крайового управління Підкарпатської Русі в Ужгороді прочитати не вдалося.

** Див.: Ф. 21. Оп. 9. Спр. 78. Арк. 25–25 зв.

№ 5

Лист

Тимчасового Управителя Карпаторуської Православної Єпархії
архіандрита Алексія (Кабалюка) на адресу Крайового Управління
Підкарпатської Русі в Ужгороді із звітом про курси для православних
священиків у Хусті

25 липня 1929 р., м. Хуст

В Земский Уряд
для
Подкарпатской Руси
в Ужгороде.

В ответ на выше указанный ваш № Епархиальное Управление имеет честь сообщить Вам следующее:

На курсы для священников было израсходовано всего:

1. На оплату профессором и заведующего курсами:.....35.696 кч*.
2. На оплату помещения для занятий:3.500 кч.
3. На отопление помещения для занятий:500 кч.
4. На довольствие и за помещение для слушателей:.....48.324 кч.

Всего: 88.020 кч.

Курсы продолжались 10 месяцев: от 20 мая, до 10 марта 1929 г. В течение этих 10 месяцев слушатели во все непраздничные дни занимались ежедневно с преподавателями по 6–7 часов в день. Преподавали науки профессора Хустской р[еальной] державной гимназии. Имена преподавателей и распределение предметов между ними указаны в приложенных протоколах конференций профессором**. Кроме преподавателей гимназии был ещё преподавателем чешского яз[ыка] директор чешской школы в Хусте г. Ванке. На курсы записалось 24 человека. 3 выбыли по болезни, а 1 по семейным обстоятельствам. 20 человек явилось к экзамену. Из них 17 выдержало. Имена выдержавших указаны в копии сношения директора мукачевской гимназии при сём приложенной***.

Вр[еменно] Управляющий
Карпаторусской Православной Епархией
Архимандрит Алексей.

Примітки:

Держархів Закарпатської області. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 703. Арк. 15. Машинопис. Мова російська.

* Кч. – крона чехословацька (чеськослов. *koruna*).

** Ф. 21. Оп. 9. Спр. 78. Арк. 17–24.

*** Там само. Арк. 33.

№ 6**Лист**

Тимчасового Управителя Карпаторуської Православної Єпархії архімандрита Алексія (Кабалюка) на адресу Президента Чехословацької республіки Т. Г. Масарика з поздоровленням його з 80-річчям від дня народження і проханням про надання допомоги в справі відкриття Православної духовної семінарії на території Підкарпатської Русі

14 лютого 1930 р., с. Іза

Глубокочитимый
ГОСПОДИН ПРЕЗИДЕНТ

Всю Вашу долгую и славную жизнь, ВЫ, ГОСПОДИН ПРЕЗИДЕНТ, посвятили народному благу, укреплению в людях чувства справедливости, расширению просвещения и укреплению культурности. Позвольте нам в высокопозжественный день Вашего 80-ти летнего юбилея просить Вашей помощи в деле создания нами нашей духовной семинарии в Карпатской Руси. Эта школа нам нужна для поднятия культурного уровня и просвещения нашего духовенства и народа по натуре очень религиозного.

Мы мыслим себе эту школу не только для духовного, но и для общего развития и образования нашего духовенства, что отразится и на верующих. Мы надеемся, что Ваш дар позволит нам создать нашу духовную школу в Ваш юбилейный год.

Примите, Господин Президент, наши почтительные поздравления и наилучшие пожелания и просим верить в наше к Вам совершенное почтение и глубокую преданность.

Временно Управляющий
Карпаторусской Православной Епархией
Архимандрит Алексей.

Примітки:

Держархів Закарпатської області. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 703. Арк. 17. Машинопис. Мова російська.

№ 7**Лист**

Тимчасового Управителя Карпаторуської Православної Єпархії архімандрита Алексія (Кабалюка) на адресу Міністерства Шкіл та Народної Освіти ЧСР у Празі та Крайового Управління Підкарпатської Русі в Ужгороді з повідомленням про надання грошової допомоги православним священикам Єпархії за 1930 р.

9 грудня 1930 р., с. Іза

В Министерство Школ и Народного Просвещения
в Праге.
через

Земский Уряд для Подкарпатской Руси
в Ужгороде.

Прилагая при сём список священников Карпаторусской Православной Епархии, Епархиальное Управление просит о выдаче денежной помощи для священников нашей епархии в размерах указанных для каждого священника, а всего в сумме 200.000 кч. (двести тысяч кч.)*.

Вр[еменно] Управляющий Епархией
Архимандрит Алексей.

Примітки:

Держархів Закарпатської області. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 703. Арк. 34. Машинопис. Мова російська.

№ 8

Звернення

**настоятеля Православної парафії м. Хуст архімандрита
Алексія (Кабалюка) і членів Православного комітету м. Хуст на адресу
Міністерства Шкіл та Народної Освіти ЧСР в Празі і Крайового
Управління Підкарпатської Русі в Ужгороді з викладенням
організаційних питань будівництва Православної Церкви на території
Підкарпатської Русі та з вимогою заборонити архієпископу Савватію
втручатися у справи Мукачівської Православної Єпархії**

24 вересня 1931 р., м. Хуст

В МИНИСТЕРСТВО ШКОЛ И НАРОДНОГО ПРОСВЕЩЕНИЯ
через Земский Уряд в Ужгороде.

После революций и объявления в нашей республике Чехословакии свободы вероисповедания наша община вернулась к нашей прадедовской православной вере и в течение более 10 лет мы составляем православную общину, входящую в состав Карпаторусской Православной Епархии Мукачевской, находящейся под юрисдикцией Сербской Православной Церкви, как Церкви-Матери, принявшей нас под своё духовно-церковное водительство на основании исторических данных и взаимного соглашения Св[ятейшего] Архиерейского Синода и Правительства нашей Республики.

Всецело подчиняясь сербской юрисдикции и делегатам Св[ятейшего] Архиерейского Синода Сербской Православной Церкви в наших церковных делах, ибо мы видим, что Сербская Церковь непоколебимо стоит за сохранение православных канонов, прилагает усилия для упрочения нашей организации и водворения среди нас истинного православия и даёт духовное воспитание и образование нашим юношам – кандидатам в священники нашей епархии, мы убедительно просим Министерство Школ и Народно-

* Ф. 21. Оп. 9. Спр. 703. Арк. 44-45 (Список священників Мукачівської Православної Єпархії як додаток до зазначеного листа також підписаний Тимчасовим Управителем Карпаторуської Православної Єпархії архімандритом Алексієм (Кабалюком).

го Просвещения положить конец остаткам того церковного беспорядка, который раздирал нашу епархию и наших верующих на разные лагеря и служил источником всяких недовольств и нарушений законов, как церковных, так и гражданских.

Чтобы окончательно водворить порядок в наших приходах и в нашей епархии, нужно, – и это мы просим, – чтобы Министерство Школ и Народного Просвещения сделало следующее: 1. Приняло по соглашению с Св[ятейшим] Архиерейским Синодом Сербской Православной Церкви УСТАВ нашей епархии, поданный в 1931 году* с обязательным введением в устав следующих вопросов:

А. Установление кафедры епархиального епископа в Мукачево.

Б. Образование викариатов в Хусте и Пряшеве,

В. Объединение в одну епархию православных приходов в Карпатской Руси и в В[осточной] Словакии (Пряшевской Руси),

Г. Установление официального языка епархии – русского книжного языка,

Д. Богослужбный язык епархии должен быть церковнославянский,

Е. Принятие содержания духовенства в некоторой части государством на себя, или в виде конгруа**, или в виде постоянной помощи для не имеющих права на конгруа, выдаваемой через Епархиальное Управление.

2. Воспретило Арх[иепископу] Савватию вмешательство в дела нашей епархии, ибо его вмешательство постоянно вносит смуту в наш народ, даёт повод некоторым духовным лицам и верящим им мирянам нарушать церковные и государственные законы и уклоняться от несения своих обязанностей т. е. в общем порождает анархию.

Мы знаем, что в 1926 г. и в 1931 г. были отданы распоряжения, в которых сказано было, что Арх[иепископу] Савватию воспрещается вмешиваться в дела Карпаторусской Православной Епархии Мукачевской, и мы желаем, чтобы Правительство заставило Арх[иепископа] Савватия эти распоряжения исполнять.

3. Помогло бы Епархиальному Управлению во главе с нашим законным Епископом, назначенным Св[ятейшим] Архиерейским Синодом Сербской Православной Церкви устранить от приходов лишённых сана или воспрещённых в священнослужении священников, не желающих признавать законную церковную юрисдикцию и вообще всех агитаторов Арх[иепископа] Савватия, как, например, Г. Кениза, И. Гангура, Н. Мадара и прочих назначаемых и присылаемых Арх[иепископом] Савватием, которые не только не воспитыва-

* Идетсья про майбутній Статут Мукачівсько-Пряшівської Православної Єпархії. Статут Мукачівської Православної Єпархії був затверджений Урядом Чехословацької республіки ще в 1929 році. (Див.: Věstník Ministerstva školství a národní osvěty. Ročník XII. Praha, 1930. S. 34-62).

** Конгруа (*лат.* pars congrua – частина, що визначена угодою) – сама нижча сума доходів священників, що була гарантована законом або доплата від держави, якщо церковні доходи не забезпечували встановленого мінімуму. В ЧСР був прийнятий спеціальний закон про конгруа (22. 06. 1926). Оскільки церква не була відокремлена від держави, остання брала на себе матеріальне забезпечення духовних осіб. Дія цього закону розповсюджувалася і на територію Підкарпатської Русі.

ют народ, но развращают своих прихожан своей незаконной деятельностью и демагогическими речами и выступлениями*.

Село Хуст 24-IX-1931.

Настоятель Православного прихода
Архимандрит Алексей

Подписи Православного
Комитета:
В. Величко
председатель**

*Держархів Закарпатської області. Ф. 21. Оп. 9. Спр. 870. Арк. 31–31зв. Машинопис.
Мова російська.*

There are for the first time, completely and in original language published documents of the State Archives of Transcarpathian Region that cover the activities of Archimandrite Alexiy (Olexandr Kabalyuk) in the 1920s–1930s on the territory of Subcarpathian Rus.

Key words: publication; archival documents; Archimandrite Alexiy; Subcarpathian Rus.

* Таке ж саме звернення до Міністерства Шкіл та Народної Освіти в Празі та Крайового Управління Підкарпатської Русі в Ужгороді від “Изского общежительного Свято-Николаевского монастыря” було прийнято 19 вересня 1931 р.. Крім настоятеля монастиря, документ був підписаний членами Монастирського Правління, до якого входив і архимандрит Алексій (Кабалюк). (Див. цю ж справу. Арк. 60–61).

** Далі йдуть підписи 8 членів Православного Комітету м. Хуст.